

УДК 347.6

Достдар Руслана Миколаївна,

кандидат юридичних наук, доцент кафедри загальнотеоретичної, конституційної та цивілістичної юриспруденції Миколаївського інституту права Національного університету «Одеська юридична академія»

ВПЛИВ ДУХОВНИХ ЗАСАД НА ШЛЮБНО-СІМЕЙНЕ ПРАВО

Постановка проблеми. Питання взаємодії права і системи духовних цінностей у сучасних цивілізаційних процесах є особливо актуальним, коли у суспільстві панує правовий нігілізм та відсутня чітка ієрархія загальнолюдських і сімейних цінностей, коли суспільство не усвідомлює власну відповідальність та власний вплив на ці процеси.

Стан дослідження теми. Нажаль, питання впливу духовних засад на шлюбно-сімейне право залишається недостатньо вивченим. Серед наукових праць, які в тій чи іншій мірі стосуються вказаної проблематики, виділимо дослідження В. Лавренюка, М.І. Луцького, О.В. Маншіча, В. Озеля та інших.

Мета статті полягає у визначенні взаємозв'язку правової системи з духовною (релігійною) та іншими сферами суспільства, щонадєсть можливість розкрити місце, роль і функціональне призначення релігійних канонів у складі правової системи щодо регулювання суспільних відносин на сучасному етапі розвитку суспільства. Правова система є складним і багатоплановим поняттям, що містить у собі цілий комплекс компонентів, здійснює нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини. Елементи правової системи об'єднані спільною метою, завданнями, виконують деякі загальні або тільки їм притаманні, специфічні функції, перебуваючи при цьому у логічному зв'язку один з одним [1].

Виклад основного матеріалу. Вплив духовних засад християнства на право та мораль має своє історичне підґрунтя, що розпочалося з часів становлення юридичної науки в державах романо-германської правової сім'ї у X-XIII ст. і збігається з розвитком державно-правових явищ у давньоруській державі Київській Русі. Мораль є ціннісним критерієм виміру права. В юридичній літературі під мораллю розуміють систему певних правил поведінки, що сформувалися під впливом громадської думки в суспільстві відповідно до уявлень про добро та зло, справедливість, обов'язок, честь, які

забезпечуються внутрішнім переконанням особи, традиціями в даному суспільстві та, відповідно, заходами громадського впливу.

Наслідком цього процесу стали перші законодавчі акти, метою яких було укорінення християнської моралі (наприклад, Статути про церковні суди). Ще більше це виявляється під час дослідження шлюбно-сімейного права (наприклад, Звод законів Російської імперії, що діяв на території України у XIX – початку XX ст.). Ці правила в більшій частині складаються із приписів візантійського канонічного права.

Основні засади християнства визначаються його догмами – заповідями. Ці приписи є історичним джерелом права, адже на певних історичних етапах вони були нормами прямої дії і формували право в цілому та на рівні окремих його галузей.

У західноєвропейській культурі думка про релігію як спосіб вирішення державно-правових проблем з'явилася ще в епоху Відродження. Саме тоді, на думку В. Лавренюк, «багато філософів і політичних діячів висловлювали думки про релігію як одну з могутніх сил, якою в своїх цілях повинна скористатися світська держава» [2, с. 129]. Гегель зазначав, що «народ, який має нікчемне поняття про Бога, має і погану державу, поганий уряд, кепські закони» [3, с. 400].

Як вказує О.В. Маншіч, «релігійні канони є фактором, який визначає зміст права, правової системи, а також це форма зовнішнього виразу певних правил поведінки; це спадщина правової системи. Вітчизняна історія знає чимало свідчень про вплив християнства, а отже і релігійних канонів на формування та розвиток права, так і на безпосереднє відображення багатьох релігійних настанов у законодавстві. У країнах романо-германської правової системи, в системі джерел права релігійні канони визнаються додатковими (факультативними) джерелами права. Це характеризує їх як додаткові (факультативні) структурні еле-

менти такої правової системи»[4]. Вплив релігійних канонів на позитивне право відбувається шляхом створення ідеологічної основи правової системи, яка виступає релігійно-етичним фундаментом правотворчості, правозастосовної та правоохоронної діяльності. Таким чином, зазначає О.В. Маншіч, «держава та право безперечно мають свою традиційну релігійну основу. Релігійними канонами охоплюються практично усі галузі та інститути права. Поруч з прямим впливом релігії на загальну систему сучасного права, існує непрямий – вплив підсистеми релігійного права на позитивне право в силу факту існування та функціонування релігійних канонів. Вони впливають на правосвідомість, складають уявлення членів суспільства про їх права і обов'язки, про належний правопорядок, виступають найважливішими регуляторами суспільних відносин, факторами формування правових норм, ставлення індивідів до правових інститутів, формування протиправної чи законослухняної поведінки. За допомогою релігійних канонів формується певна релігійно-нормативна ідеологія, яка у свою чергу формує певний культурний свідомий тип людини» [4].

Таким чином, право, яке породжувала християнська релігія, призвело до появи ряду правових явищ та інститутів, які в подальшому органічно увійшли до світського права. Передусім це простежується в шлюбно-сімейному праві країн романо-германської правової сім'ї, для якого до останнього часу були характерні стабільність та консервативність в регулюванні, і яке яскраво відображає моральні принципи й ідеали. Норми сімейного законодавства визначають, наприклад, обов'язок дітей піклуватися про своїх непрацездатних батьків, обов'язок батьків щодо своїх неповнолітніх дітей і непрацездатних членів сім'ї. Права та обов'язки батьків стосуються сімейного виховання, захисту прав дитини й відповідальності за її духовний і моральний розвиток.

В європейських країнах із прийняттям християнства сім'я та родина організовувалася церквою заново. Наприклад, давньоруське звичаєве право багато в чому не відповідало вченню християнської моралі й канонічному праву – дозволяло багатоженство та наложництво; способи та умови укладення шлюбу (умикання, викрадення тощо, що існували на той час на Русі), вважалися за християнськими канонами неприпустимими; не відповідали християнській моралі й звичаї відпущення дружини та спалення її після смерті чоловіка.

Всі сімейні відносини з хрещенням Русі були підкорені відомству церкви, яка розглядала шлюб як таїнство, як єдність душ, довічний духовний союз, тому церква визнавала законними лише

ті шлюби, які були освячені обрядами заручин і вінчання.

Хоча питання про умови укладення шлюбу в праві держав регулюються не однаково, все ж таки можна виділити деякі загальні риси, на які вплинули християнські закони: приналежність до різної статі, досягнення шлюбного віку, який в більшості країн дорівнює 18 рокам, згода на вступ у шлюб. У законодавстві більшості європейських країн вже давно існують норми, аналогічні ст.146 Французького цивільного кодексу (далі – ФЦК), відповідно до якої «немає шлюбу, якщо немає згоди», для укладення шлюбу достатньо формального вираження такої згоди (§ 1317, 1318 Німецького цивільного уложення (далі – НЦУ); ст. 117 Швейцарського цивільного кодексу (далі – ШЦК); ст.24 СК України).

У всіх європейських країнах діє принцип моногамного шлюбу, як, зокрема, передбачає ст. 147 ФЦК, не «можна укласти другий шлюб до розірвання першого». Аналогічні розпорядження існують в законах інших країн (§ 1309 НЦУ; ст. 10 ШЦК; ст. 25 СК України).

Заборонені шлюби між особами, що знаходяться у певному ступені спорідненості – між родичами по прямій висхідній і низхідній лініям, і між повнорідними і неповнорідними братами і сестрами. (Бічна спорідненість також може бути перешкодою до шлюбу, так, в деяких країнах, а саме у Франції, Швейцарії, а також у ФРН забороняються шлюби між бічними родичами, що знаходяться в третьому ступені спорідненості, між дядьком і племінницею, тіткою і племінником).

Свояцтво також може бути перешкодою до шлюбу. Проте з цього питання приписи законів різних країн в значній мірі відрізняються один від одного. Якщо свояцтво по прямій лінії як заборона до шлюбу передбачено практично у всіх країнах, за деяким винятком, то по боковій лінії свояцтво може бути перешкодою до шлюбу лише у Франції.

Розлучення, як спосіб припинити шлюб за ініціативи подружжя, завжди засуджувалося і церквою і суспільством. Християнські канони встановлювали, що «шлюб укладається на все життя, і єдиною виправданою підставою його припинення є смерть одного з подружжя». У Новому Заповіті сказано: «...і будуть двоє однією плоттю, так що немає вже двох, але одна плоть. Тож, що Бог спарував, людина нехай не розлучає» (Євангеліє від Матвія 19:5,6).

Проблема припинення шлюбу шляхом розлучення була до останнього часу одною з найбільш складних в країнах з християнською традицією, через яку шлюб вважається священним, довічним і таким, що не розривається. Хоча ця норма постійно вступала в конфлікт із реаліями життя, тим не менше, розлучення не допускалося в Італії і Іспанії.

У тих же країнах, де в принципі припинення шлюбу шляхом розлучення було можливе, отримати розлучення виявлялося важко, оскільки, з одного боку, сама процедура розлучення була досить складна і дорога, а з іншої – розлучення допускалося законом лише в обмежених випадках.

Висновки. Зазначимо, що із прийняттям християнства, духовенство та державна влада намагалися підпорядкувати виключно канонічним правилам всі сфери шлюбно-сімейних правовідносин. Вплив християнства на суспільні відносини в країнах Європи відбувався, насамперед, шляхом впливу нової релігії на вже існуючі традиції і звичаї, а також шляхом введення окремих християнських принципів в законодавство. Загальновизнаним є факт, що християнська мораль здійснила свій зна-

чний вплив на формування світогляду українського та інших європейських народів у сфері шлюбно-сімейних правовідносин.

Отже, певні ідеї та традиції, подекуди й окремі релігійні канони відображаються майже в усіх сучасних правових системах та здійснюють значний вплив на правотворчий процес. Окремі релігійні канони як історичні законодавчі пам'ятки зберегли своє значення і залишились у сучасних правових системах. Вони стали факторами впливу на національні правові системи. Дослідження співвідношення релігійних канонів та системи права надає можливість прогнозувати тенденції розвитку як правової системи, так й дозволяє визначити способи подальшого удосконалення механізму правового регулювання в сучасних умовах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Шемшученко Ю. С. Правова система // Юридична енциклопедія: В 6-ти т. / Ред. кол.: Ю. С. Шемшученко (голова ред. кол.) та ін. – К: Українська енциклопедія, 2003. – Т. 5. – С. 39.
2. Лавренюк В. Вплив християнських засад на право та мораль // Підприємництво, господарство і право. – 2009. – №8. – С.129-132.
3. Гегель Г.-В.-Ф. Філософія релігії: В 2 т. – М.: Мысль, 1976. – Т. 1. – С.400.
4. Маншіч О.В. Місце релігійних норм у правовій системі держави // Правознавець – Режим доступу: <http://www.pravoznavec.com.ua/period/article/51550/%CC>
5. Міма І.В. Особливості визначення місця релігійних норм у правовій системі // Часопис Київського університету права. – 2008. – №3. – С.57-63.
6. Озель В. Вплив норм канонічного права православної церкви на формування та розвиток українського сімейного права: (історико-правовий аспект) // Право України. – 2010. – №1. – С.169-174.

Достдар Руслана Миколаївна

ВПЛИВ ДУХОВНИХ ЗАСАД НА ШЛЮБНО-СІМЕЙНЕ ПРАВО

У статті досліджується питання взаємодії права і системи духовних цінностей в сучасних цивілізаційних процесах. Визначається, що християнська мораль здійснила свій значний вплив на формування світогляду українського та інших європейських народів у шлюбно-сімейних правовідносинах.

Ключові слова: право, правова система, релігійні канони, мораль, шлюбно-сімейне право.

Достдар Руслана Николаевна

ВЛИЯНИЕ ДУХОВНЫХ НАЧАЛ НА БРАЧНО-СЕМЕЙНОЕ ПРАВО

В статье исследуется вопрос взаимодействия права и системы духовных ценностей в современных цивилизационных процессах. Определяется, что христианская мораль осуществила свое значительное влияние на формирование мировоззрения украинского и других европейских народов в брачно-семейных правоотношениях.

Ключевые слова: право, правовая система, религиозные каноны, мораль, брачно-семейное право.

Dostdar Ruslana

THE IMPACT OF MORAL ASPECTS IN MARRIAGE AND FAMILY LAW

This article deals with the question of the interaction of law and system of spiritual values in modern civilization processes. Determined that Christian morality exercised their significant impact on the formation of the outlook of Ukrainian and other European peoples in marriage and family legal relations.

Keywords: law, legal system, religious canons, morality, marriage and family law.